

Newton törvények és a gravitációs kölcsönhatás

(Vázlat)

1. Az inerciarendszer fogalma
2. Newton I. törvénye
3. Newton II. törvénye
4. Newton III. törvénye
5. Erők szuperpozíciójának elve
6. Különböző mozgások dinamikai feltétele
  - a) Egyenes vonalú egyenletes mozgás
  - b) Egyenes vonalú egyenletesen változó mozgás
  - c) Egyenletes körmozgás
  - d) Egyenletesen változó körmozgás
  - e) Harmonikus rezgőmozgás
7. Gravitációs kölcsönhatás
8. Cavendish kísérlete
9. Fizikatörténeti vonatkozások

Az inerciarendszer fogalma

A testek mozgásának leírásához vonatkoztatási rendszerre van szükség. A vonatkoztatási rendszernek két fajtája van:

- **tehetetlenségi rendszer, másképpen inerciarendszer,**
- **gyorsuló vonatkoztatási rendszer.**

Inerciarendszer fogalma

Inerciarendszernek nevezünk minden olyan vonatkoztatási rendszert, amelyben egy test mozgásállapotának megváltoztatásához erőre van szükség.

- Az inerciarendszerek egyenértékűek. Ez azt jelenti, hogy egy jelenség függetlenül attól, hogy melyik inerciarendszerhez viszonyítva írjuk le, azonos módon játszódik le.
- Minden inerciarendszer egymáshoz képest nyugalomban van, vagy egyenes vonalú egyenletes mozgást végez. Ezt a gondolatot Galilei fogalmazta meg.

Gyorsuló vonatkoztatási rendszer

- Az olyan vonatkoztatási rendszert, amelyben külső erő nélkül is megváltozhat a test mozgásállapota, gyorsuló vonatkoztatási rendszernek nevezzük.
- Ilyen vonatkoztatási rendszerben a nyugalom dinamikai leírásához tehetetlenségi erőket kell alkalmazni.

Newton I. törvénye, a tehetetlenség törvénye

A **tehetetlenség** a testek elidegeníthetetlen tulajdonsága. *Annak a testnek a nagyobb a tehetetlensége, amely sebességének megváltoztatásához nagyobb erőre van szükség.*

A testek mozgásállapotának megváltoztatásához inerciarendszerben erőre van szükség. Ezt fogalmazta meg Newton az első törvényében.

Minden test megtartja nyugalmi állapotát, vagy egyenes vonalú egyenletes mozgását, amíg arra egy másik test vagy mező erőt nem gyakorol.

Newton II. törvénye, a dinamika alaptörvénye

A második törvény a mozgásállapot-változás és az erő kapcsolatát fogalmazza meg.

Az erő megegyezik a lendületváltozás sebességével.

$$\mathbf{F} = \frac{\Delta \mathbf{I}}{\Delta t}$$

Állandó tömeg esetén a törvény másképp is megfogalmazható.

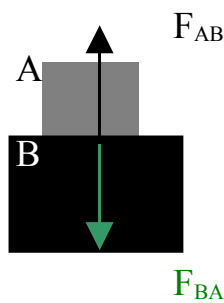
A testre ható erő egyenesen arányos az általa létrehozott gyorsulással, az arányossági tényező a tömeg.

$$\mathbf{F} = m \cdot \mathbf{a}$$

Newton III. törvénye, hatás-ellenhatás törvénye

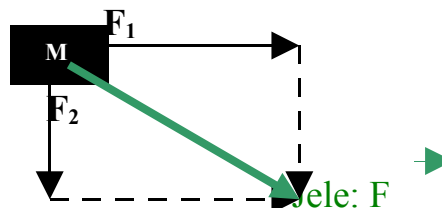
Ha A test erőt gyakorol a B testre, akkor a B test is erőt gyakorol az A testre. A két erő egyenlő nagyságú, közös hatásvonalú, de ellentétes irányú.

Mivel az erő és az ellenerő mindig különböző testekre hat, nem lehet őket összegezni.

Az erő szuperpozíciójának elve

Ha a testre egyidejűleg több erő hat, akkor a test úgy viselkedik, mintha rá csak egyetlen erő hatna, az erők vektori eredője.

Különböző mozgások dinamikai feltétele

Különböző mozgások dinamikai feltétele Newton II. törvényéből levezethető.

$$\mathbf{F} = \mathbf{m} \cdot \mathbf{a}$$

a) Egyenes vonalú egyenletes mozgás

Ha egy állandó tömegű test egyenes vonalú egyenletes mozgást végez, akkor annak gyorsulása nulla.

m	a	$\mathbf{F} = \mathbf{m} \cdot \mathbf{a}$
állandó	nulla	nulla

Egyenes vonalú egyenletes mozgás dinamikai feltétele, hogy a testre ne hasson erő vagy a testre ható erők eredője nulla legyen.

b) Egyenes vonalú egyenletesen változó mozgás

Egyenes vonalú egyenletesen változó mozgás esetén a gyorsulás nagysága és iránya állandó.

m	a		$\mathbf{F} = \mathbf{m} \cdot \mathbf{a}$	
állandó	nagyság	irány	nagyság	irány
	állandó	állandó	állandó	állandó

Egyenes vonalú egyenletesen változó mozgás dinamikai feltétele, hogy a testre állandó nagyságú és irányú eredőerő hasson.

c) Egyenletes körmozgás

Egyenletes körmozgás esetén a centripetális gyorsulás nagysága állandó, iránya minden pillanatban a kör középpontja felé mutat.

$$\mathbf{a}_{cp} = \mathbf{r} \cdot \boldsymbol{\omega}^2 = \frac{\mathbf{v}_k^2}{\mathbf{r}} = \mathbf{v}_k \cdot \boldsymbol{\omega}$$

m	$\mathbf{a}_{cp}$		$\mathbf{F} = \mathbf{m} \cdot \mathbf{a}_{cp}$	
állandó	nagyság	irány	nagyság	irány
	állandó	kör középpontja felé mutat	állandó	kör középpontja felé mutat

Egyenletes körmozgást akkor végez egy test, ha a ráható erők eredője állandó nagyságú és iránya minden pillanatban a kör középpontja felé mutat.

d) Egyenletesen változó körmozgás

Pontszerű test egyenletesen változó körmozgásához olyan **eredőerő** szükséges, amely két komponensből áll.

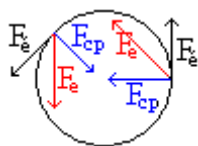
1. Érintő irányú erő:

- a pálya menti sebességet változtatja,
- nagysága állandó,
- iránya mindig érintő irányú.

2. Centripetális erő:

- körpályán való maradáshoz szükséges erő,
- nagysága az idő négyzetével arányosan változik,
- iránya mindig sugár irányú.

Az eredőerőt Pitagorasz-tétellel számoljuk ki.

$$F_e = m \cdot a_e = m \cdot r \cdot \beta = \text{áll.} \quad (a_e = r \cdot \beta)$$

$$F_{cp} = m \cdot a_{cp} = m \cdot \omega_t^2 \cdot r = m \cdot r \cdot \beta^2 \cdot t^2 = \text{változó (mert } t \text{ változik!)}$$

$$F_e = \sqrt{F_{cp}^2 + F_e^2}$$

e) Harmonikus rezgőmozgás

Harmonikus rezgőmozgás létrejöttének dinamikai feltétele az, hogy a testre olyan eredőerő hasson, ami a kitéréssel arányos, de vele ellentétes irányú.

- Rezgőmozgás esetén a test gyorsulása a kitéréssel arányos, de vele ellentétes irányú.

$$\mathbf{a} = -\omega^2 \cdot \mathbf{y}$$

- Így:

$$\mathbf{F} = \mathbf{m} \cdot \mathbf{a} = \mathbf{m} \cdot (-\omega^2 \cdot \mathbf{y}) = -\mathbf{m} \cdot \omega^2 \cdot \mathbf{y}$$

Az $\mathbf{m} \cdot \omega^2$ szorzat a rugóállandó, amelyet D-vel jelölünk.

$$\mathbf{F} = -\mathbf{D} \cdot \mathbf{y}$$

Gravitációs kölcsönhatás

Tömeggel rendelkező testek között fellépő kölcsönhatást Newton fogalmazta meg.

Bármely két tömeggel rendelkező test között fellép a gravitációs erő.

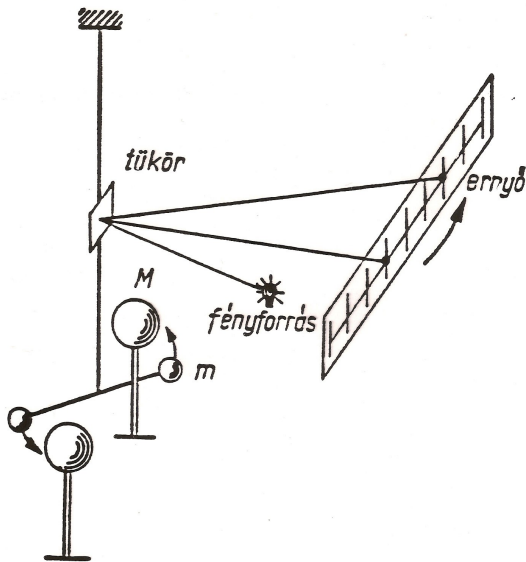
Ez az erő egyenesen arányos a két test tömegének szorzatával, és fordítottan arányos a két test közötti távolság négyzetével. Az arányossági tényező a gravitációs-állandó.

$$\mathbf{F} = \gamma \cdot \frac{\mathbf{m}_1 \cdot \mathbf{m}_2}{\mathbf{r}^2}$$

A gravitációs-állandót Newton felismerését követően, majdnem 100 évvel később, Cavendish állapította meg.

Gravitációs állandó meghatározása

Cavendish-kísérlet

- Cavendish torziós szálra egy tükört és egy pálcát erősített, és arra szimmetrikusan két m tömegű testet.
- Ezt követően r távolságra M tömegű testet helyezett el.
- A gravitációs erő hatására a torziós szál elcsavarodott.
- Az elcsavarodás szögét a torziós szálon lévő tükörrre vetített fénysugár segítségével mérte.
- Ebből kiszámolta a gravitációs erőt, és az M -et,

m -et, r -t megmérte. Így meghatározható a gravitációs állandó.

$$\gamma = \frac{F \cdot r^2}{M \cdot m} = 6,67 \cdot 10^{-11} \frac{\text{N} \cdot \text{m}^2}{\text{kg}^2}$$

Fizikatörténeti vonatkozások

NEWTON, SIR ISAAC (1642-1727)

Angol fizikus, matematikus, csillagász, filozófus, alkimista

Angol fizikus, matematikus.

1642-ben született, 1727-ben halt meg.

Kisbirtokos fia. Apja még születése előtt meghalt.

18 évesen került Cambridge-be. Az egyetemet 1665-ben bezárták pestisjárvány miatt. Newton ekkor szülőfalujában folytatta munkáját. Felfedezte a [binomiális tételt](#), a [differenciálszámítást](#); szakdolgozatát a színekről írta.

A járvány elmúltával visszakerült az egyetemre, de már tanárként. A fényről tartott előadásai nyomán készült el az [Optika](#) c. művének első kötete.

1671-ven mutatta be a Királyi Társaság tagjainak [tükrös távcsövet](#). Óriási sikert aratott, sőt taggá is választották. 1672-ben egy dolgozatot is készített a fényről és a színekről. Ezt általában kedvezően fogadták, csak Hooke mondott róla lesújtó véleményt. Legjelentősebb műve a **PRINCIPIA**. Ebben írja le három törvényét. Itt fejt ki álláspontját a gravitációs kölcsönhatásról. Nézetét a Holdnak és a Jupiter holdjának mozgásával bizonyította. Ez a könyv nemzetközi hírt szerzett Newtonnak.

1703-tól a Királyi Társaság elnöke volt.

1704-ben jelent meg az Optika átdolgozott kiadása.

1705-ben Anna királynő lovaggá ütötte.

1706-ban megjelent az Optika latin fordítása.

CAVENDISH, HENRY (1731-1810)

Angol fizikus és vegyész

Különbféle szakterületeken végzett kísérleteket, többek között felfedezte a levegő összetételét, a hidrogén tulajdonságait, bizonyos anyagok fajhőjét, a víz összetételét és az elektromosság számos tulajdonságát. Egy különleges eljárással – amelyet ma Cavendish-kísérletnek nevezünk – meghatározta a Föld tömegét és sűrűségét. Negyven évesen nagy vagyont örökölt, de továbbra is szegényesen élt, a pénzt könyvekre és fizikai eszközökre költötte. Nagy könyvtárat gyűjtött össze, amelyet később megnyitott tudóstársai előtt.